

BOEKBESPREKING

CHARLES SINGER & E. ANSWORTH UNDERWOOD. *A short History of Medicina*. Oxford, Clarendon Press, 1962, 854 blz., 63 sh.

De tweede uitgaaf van Singer en Underwoods zeer bekende short history (854 blz.!!!) die Singer zelf nog, vóór zijn overlijden, aan zijn leerling en medewerker toevertrouwde om ze bij te werken, kwam zojuist van de pers. Een monumentje van een boek waarvan de twee derden gewijd zijn aan de moderne geneeskunde, vanaf het midden der negentiende eeuw. Wat voorafging, met de prehistorie toe, moet het met één derde stellen. Ik geloof dat het te rechtvaardigen is. In dit handboek van de medische geschiedenis is de geneeskunde van het Anglo-Saksische taalgebied rijkst vertegenwoordigd, van de andere is het hoofdzakelijke gememo-reerd. Voor wie over de twee invloedsferen wil ingelicht zijn, komt terecht met de oud-vastelandsboeken, en met dat van Singer en Ashworth Underwood, zo ontsnapt hem niets van het belangrijke. Het zal de oude ratten van de medische geschiedenis genoeg doen veel dingen te lezen die aan hun aandacht ontsnapt waren, of waar ze niet mee vertrouwd waren. Er zijn twee aanhangsels bij het boek : de lijst van de medische Nobelprijswinnaars tot 1960, met hun titels en verdiensten, en een goed gekozen referentiemateriaal van 35 bladzijden, overzichtelijk, juist, maar in hoofdzaak Anglo-Saksisch. Werd het oefenveld van de geschiedenis der geneeskunde dan verlegd van Europa naar Amerika? Men zou het gaan geloven bij het inzien van het boek. Hoe ook, het is een klok van goede spijs.

E.

LECLERC RENE. *Histoire et Avenir de la méthode expérimentale*. Masson et Cie, Parijs, 1960, 133 blz. 15 F F.

Het boek gaat er van uit dat Claude Bernard niet de voorloper van de proef-ondervindelijke methode is, maar dat lang voor hem op de experimenten een beroep gedaan werd als een middel om kennis, en van de beste, te verwerven. Met sprongen van, in den beginne duizenden jaren en meer, later van vijfhonderd jaar, vervolgens van vijftig jaar om ten slotte de blikken op de toekomst te richten, geeft de auteur, die doctor in de wetenschappen en directeur van het onderzoekslaboratorium der Un. Ch. Belge is, een overzicht van wat zich vanuit de prehistorische tijd tot in het huidig tijdperk van de cybernetica heeft afgespeeld. Hoewel de geneeskunde een groot proefveld voor experimenteel werk is geweest, wordt zij maar in haar grootste trekken bedacht. Da Vinci, Vesalius, Harvey, Boerhaave, von Haller, Magendie, Bernard krijgen hun aandeel, doch naar de wiskunde en de natuurkunde gaat zijn voorliefde uit : schr. is ingenieur. Met alles is een groot aandeel wetenschapsfilozofie verweven : Descartes, Pascal, Comte, Leibniz zijn uit ontwikkelingsgang en -mechanisme van de menselijke kennis niet weg te denken. En waar over de geschiedenis en de toekomst van het experiment gesproken wordt, zijn ze op hun plaats en spreken ze hun woord mee. Dit boek strekt onze landgenoot tot eer. Met veel zin voor analyse, en voor scherpe omgrenzing van wat van essentieel belang en van datgene wat van minder belang is geweest, in het verleden, en

zal zijn in de toekomst, ontwerpt de auteur een hem eigen vizie op de betekenis van de experimentele methode, en van wat ze waard is voor de mens, het « roseau pensant » van Pascal.

E.

JÜRGEN THORWALD. *Macht und Geheimnis der frühen Aerzte*. Droemer Knaur Verlag, München-Zürich, 324 blz., 458 F.

Een boek van Thorwald dat over medische geschiedenis handelt, stemt tot voorzichtigheid. Wat deze auteur vroeger publiceerde over *Das Jahrhundert der Chirurgen*, en *Das Weltreich der Chirurgen* had met echte wetenschap niets uit te staan en was louter fantasie. Te zijner eer gezegd is zijn laatste boek wel iets beter, ofschoon het toch nog niet volkomen genade zal vinden in de ogen van de historicus van de geneeskunde. Er zit, om het kort te zeggen, een niet te ontkennen sensatiezucht achter; alleen de titel verraadt het reeds. Zijn boek dat thans het licht ziet, heeft niet minder dan 370 afbeeldingen en 8 platen; die illustratie is ongemeen prachtig en veelzijdig, ook in haar technische uitvoering. De nadruk wordt gelegd op het geheimzinnige; waarom dat altijd onderstrepen? Egypte, Babylonïë, Indië, China, Mexiko en Peru leveren de medische stof om die geheimzinnigheid te onderhouden. Voor de medicus-historicus liggen er toch wel verrassende panorama's open in het boek, dank zij de verhaaltrant en de verhelderende schrijfwijze die Jürgen Thorwald verbazend goed verstaat, en dank zij dewelke hij met zijn voorgaande boeken zo 'n sukses te gemoet ging, miljoenen exemplaren in niet minder dan achttien talen. Om hem te typeren denke men vooral aan *Die Entlassung* waarin het levenseind van de chirurg Ferdinand Sauerbruch van naaldje tot draadje verhaald wordt. Wij voorzien ook voor dit boek een sukses, al zal het toch de grote oningewijde massa minder aanspreken dan zijn vorige boeken. Het is een werk dat vooral artsen zal boeien en die zullen wel het kaf van het koren weten te scheiden. Het zal bij hen de overtuiging doen ingang vinden dat in de vroeg-historische kulturen, die hier vanuit een medisch standpunt worden beschouwd, de kiemen van veel onzer huidige geneeskundige geplogenheden besloten liggen. Het is prettig te vernemen wat onze kollega's van veertig of vijftig eeuwen vóór Kr. over de medische en professionele problemen dachten die ons thans nog bezighouden.

De medicus-historicus zal er een zeldzame bron voor allerlei beelddocumentatie in aantreffen, en dat is de voornaamste karakteristiek van J. Thorwalds jongste boek.

E.

Helicon. Bloemlezing uit Griekse en Latijnse schrijvers, uitgegeven onder leiding van Dr. E. DE WAELE; 4° uitg. Antwerpen, De Nederl. Boekhandel, 1962.

Deze bekende bloemlezing die op een kleine twintig jaar aan haar vierde uitgaaf toe is, brengt nu voor de eerste maal een toemaat van 35 bladzijden over de Griekse wetenschappen: de wiskunde, de sterrenkunde, de fysika, de geneeskunde, de aardrijkskunde, de aardkunde en de biologie komen aan de beurt met korte maar raak gekozen teksten in een duidelijke Nederlandse vertaling. Deze teksten

zijn telkens ingeleid met enkele zinnen die het belang van het citaat aangeven en zijn auteur juist situeren in zijn tijd en in zijn vak.

Om de goede kwaliteit en de uitwerking van dit opzet dienen de promotors en de vertalers gelukkigewest. Hem die deze bloemlezing ter hand nemen zal, kan het niet ontgaan dat de ouden nog wat anders dan literatuur van waarde hebben voortgebracht. Men vergeet dat al te gemakkelijk. Dat de classici zelf die euvele onbillijkheid willen verhelpen is een gunstig teken. Goed zo!

E.

WALTER MÜRI. *Der Arzt im Altertum*. Ernst Heimerau Verlag, München, 1962, 506 blz., 310 F.

Voor diegenen die belangstellen in de antieke geneeskunde en nog wat kennis van het Grieks en het Latijn uit hun sekundaire studies overgehouden hebben, zijn deze bronsegmenten uit de tijd van Hippokrates tot Galenos, zeker welkom. De Duitse vertaling staat vlak op de tegenoverliggende bladzijde van de originele taal, waarin het citaat geschreven werd. De keus van teksten is goed; het voornaamste is er. Voor de liefhebber van antieke geneeskunde, ook de niet medicus, een welkome bloemlezing. Met dit handzame boekje op de schrijftafel, in het bereik van de vulpen, zal het voortaan gemakkelijk zijn onmiddellijk de ouden ter beschikking te hebben in de oorspronkelijke tekst, zonder verplicht te zijn veel dikkere werken te raadplegen. Het is reeds de derde uitgaaf van dit fraaie, goed leesbare boekje dat met zijn 500 bladzijden er toch nog dun voorkomt. Goed papier en goed druksel.

E.

JOHANN WOLFGANG GOETHE. *Schriften zur Anatomie, zur Zoologie und Physiognomik*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1962, 226 blz., DM. 2.50.

Goethe, romantisch dichter bij uitstek en vertegenwoordiger van de Duitse klassieke periode, heeft zich, naast zijn veelvuldige andere activiteiten, ook met natuurwetenschappelijke problemen beziggehouden. Zijn studies hebben alleen betrekking op de morfologie, de vorm boeide hem, de verrichting die achter die vorm stak, beroerde hem niet. Voorts gingen zijn belangstelling en denken naar vergelijkend-morfologische objekten en wierp hij graag een blik in het embryogenetisch verleden en in wat de evolutionistische toekomst nog, gebeurlijk, brengen kon.

In de beenderleer is Goethe bekend voor zijn beschrijvende ontdekking van het os intermaxillare, dat hij met uitnemende zorg geprepareerd en bij mens en dier met vakkundige nauwkeurigheid langs alle zijden bestudeerd heeft. Goethe, de anatoom, is geen fictie, maar een scherpe realiteit. In die voor een dichter toch ongewone denkrichting heeft hij met zijn beenstudies uitgeblonken. Wat men in dit boekje in zakformaat, in de originele tekst, daarover uit zijn pen nu nog leest, is van een boeiende aktualiteit, en het in zijn bereik te hebben, is een genot. Men verheugt zich niet minder in de persoonlijke schrijfrant van de dichter-anatoom, die een zo dorre stof levendig voorstelt en onder de aandacht van de lezer weet te brengen. Goethe's eerste bemoeiingen met het os maxillare dagtekenen van het jaar 1784, toen hij vijfendertig jaar oud was. Men moet jong zijn om goede wetenschap voort te brengen.

In 1790 schreef Goethe *Versuch einer allgemeinen Vergleichungslehre*. Daarvoor was hij niet opgewassen, en hij heeft het probleem nogal filozofisch bekeken. In 1795 en 1796 schreef hij een inleiding tot de vergelijkende anatomie. Ook hier was hij, als schouwend dichter, geboeid geweest door een algemeen wereldbeeld, dat zich aan zijn geest opdrong, hij bleef evenwel te eenzijdig bij de osteologie. Met wat de fossielen bieden, kan men een eindje opschieten, doch de weke delen mag men niet verwaarlozen wanneer men uit vergelijkend-anatomisch materiaal wat dieper in de ontogenie en de fylogenie wil binnendringen. Hoe Goethe over de vergelijkende ontleedkunde denkt, is evenwel niet banaal en de man moet van een belezenheid geweest zijn waarvoor men ontzag koestert. Wat zou hij een goed assistent geweest zijn, om de studenten in de anatomie bij het practicum op de rooster te leggen, en ze door zijn veelzijdige kennis te oefenen in de routine van de morfologie, die een noodzakelijk voorstadium is tot een goede geneeskundige dialectiek.

In zijn latere levensjaren (1830 en 1832) was Goethe getroffen geweest door wat zich te Parijs in de Académie Royale des Sciences afspeelde, waar Geoffroy de Saint-Hilaire zijn zogenaamde « principes de philosophie zoologique » diskussieerde tegen Cuvier in. Weinigen zullen de atmosfeer die zich rondom deze twee tegenstanders en hun opvattingen ontwikkeld had in de loop der jaren, zo scherp hebben aan gevoeld en zo schrander beschreven als Goethe het deed met zijn meesterlijk klassieke stijl. We hadden dat nooit tevoren gelezen, en Goethe ontloopt zich daarmee als een referent van allereerste orde; in de anatomie en in de vergelijkende anatomie van het dier was hij thuis, en men weet niet wat men meest in hem bewonderen moet, de morfoloog, de analytische denker, of de verhelderende schrijver, die het corpus litigii tussen twee grote bazen, zo schril in het licht plaatst. Het laatste hoofdstuk van deze natuurwetenschappelijke geschriften van Goethe is gewijd aan de fysiognomiek. Er van uitgaande dat bij de mens het uitwendige de weerspiegeling is van het inwendige, analyseert Goethe, de gehele menselijke houding in haar statiek en haar dynamiek, in rust en in beweging. De **Physiognomische Fragmente** van Lavater waren hem daartoe een aanleiding (1775-1776). Het kon bijna niet anders of zo een universele geest moet door het thema aangelokt worden; hij is er ook door verlokst geweest en in het romantisme voortgehouden. Hier is de bioloog en zooloog Goethe op zijn smalst.

Met deze natuurwetenschappelijke geschriften van een der allergrootste geesten uit de negentiende eeuw, in een goedkope en handige uitgaaf ter beschikking te stellen, krijgt men gemakkelijk toegang tot de denksfeer van een dichter, die zeker als wetenschapsmens meer dan alledaagse sporen heeft verdiend. We raden vooral aan het referaat over de « principes de philosophie zoologique » te lezen. Het is onvergetelijk boeiend, vanwege een erudiet die tegelijkertijd een groot schrijver is geweest.

E.

HENRY GUERLAC. Lavoisier. *The Crucial Year*. Cornell University Press, Ithaca, 1961, 240 blz., 270 F.

Het hier bedoelde cruciale jaar is 1772, waarin Lavoisier zijn eerste proeven over de verbranding uitvoerde. Hoe het in mekaar zat, en hoe de man er toe kwam

zijn verbrandingsexperimenten op te zetten met het bekende gevolg, dat hij voor het eerst het mechanisme van de verbranding uit de proppen kan doen, was in het duister gebleven. Ofschoon de dokumenten schaars zijn, is de puzzle dan toch opgelost geraakt, aan de hand van eerste rangsdokumenten van Lavoisiers hand zelf. De tamelijk korte tijdspanne van enkele maanden van 1772, in elk geval vóór februari 1793, behelst de sleutels van de ideeën die de grootste chemische omwenteling aller tijden inluiden. Het wordt hier alles, van naaldje tot draadje, en van week tot week, uiteengerafeld en helder gedemonstreerd. Het is van een bijzondere aangename lektuur die een pregnant défilé van feiten, plaats en mensen, data en omstandigheden voor het oog ontrolt. Voor hen die een der merkwaardigste persoonlijkheden uit de geschiedenis van de chemie, en van de biologie überhaupt, wil leren kennen, één onmisbaar dokument.

E.

W. STANLEY SYKES. *Essays on the first hundred years of anaesthesia*. vol. I, 1960, 170 blz., 30 sh.; vol. II, 1961, 187 blz., 30 sh.; Ed. E. & S. Livingstone Ltd, Edinburgh-London.

Een typisch geschrift dat de eerste eeuw geschiedenis van wat zich in het engelsprekend gebied met de ontdekking der operatieve pijnverdooving heeft afgespeeld, ten tonele voert. Met een opvallend Anglosaksische humor voorgesteld, in de aantrekkelijke vorm van het essay, los, vlot, met dokters, patiënten en alles wat er rondom wentelt. Het eerste deel brengt acht essays, het tweede deel zeventien, met titels om van te smullen, bv. : de zevenendertig dingen die alle de dood veroorzaakten. Het zijn die dingen waarvan men thans weet dat zij bij een narkose gevaarlijk zijn, maar waarvan men in den beginne niet wist dat zij dat waren : onzuiverheid van het produkt, slechte of geen voorbereiding, onachtzaamheid bij het toedienen, instrumentarium en wat er zoal meer komt om de hoek kijken. De legende en de waarheid over de Schotten Simpson en Syme als praktizerende narkotizeurs, die soms als visvrouwen tegen elkaar te keer gingen over de cholormorf, de prioriteit van zijn ontdekking en hun wederkerige ervaring met het anestheticum. De dood van een zekere Miss Ida Wyndham, het eerste slachtoffer van de lachgasnarkose is een staaltje van medische reportage, zoals alleen Engelsen die kunnen brengen. De tragiek heeft zich met de ontdekkers en promotoren van de chirurgische narkose gemoeid ; De *Profundis* betitelt schr. het hoofdstuk over Horace Well's dood, de man die op 33-jarige leeftijd zelfmoord pleegde, omdat het vijftiende geval dat hij met lachgas onder narkose bracht voor een tandextraktie, bezweek ten gevolge van die narkose. Hem ontbrak de moed om voort te doen, zijn huid was niet dik genoeg om tegen de praatjes van kollega's bestand te zijn. In de essays van Stanley Sykes verneemt men ongehoorde dingen ; bv. hoe, tussen 1768 en 1793, John Hunter pijnloos beenamputaties verrichtte, na het lidmaat aan een geweldige kompressie te hebben onderworpen, en zonder andere basisnarkose dan één grein opium. De eerste rektale narkose met eter werd in 1847 door Pirogoff verricht, en dat pas zes maand na de eerste inhalatienarkose. Omstreeks dezelfde tijd gebruikte een zekere Johnstalter eterdampen per rectum, te Madras in Indië. De auteur heeft uitgevorst bij het postbeheer dat de reis van

Southampton naar Indië toen op zijn minst 45 dagen in beslag nam. Een dispuut ontspan zich over de prioriteit van de rektale eternarkose, maar het bleek na onderzoek dat Pirogoff het pleit met 38 dagen had gewonnen. Onder het lezen van dit essay wordt men aangegrepen door de spanning die de auteur er weet in te leggen. Vele verhalen hebben overigens een allure die Sherlock Holmes niet zou beschamen, ondanks de citaten en verwijzingen die de wetenschappelijke exaktheid waarborgen. De boeken zijn ook rijk verlicht met afbeeldingen, o.a. van de eerste apparaten die voor het narkotizeren gebruikt werden. Alles is van een fascinerende lektuur, en vormt een mooie aanwinst die ten goede komt aan de geschiedenis van de anesthesiologie. Het boek zal bij de beroepsanestestist die het leest, de vaardigheid en de verantwoordelijkheidszin leren scherpen.

E.

KURT KOLLE. *Grosse Nervenärzte*. Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 3 dl., I 1956, II 1959, III 1963; DM 29,40; DM 29,40; DM 32; 284 blz., 251 blz., 228 blz.

Het laat zich aanzien dat nog andere delen van dit zeer merkwaardig boek zullen volgen, maar wat verscheen behoort tot de beste en schoonste medisch-historische werken van na de tweede wereldoorlog. Kurt Kolle is directeur van de neuro-psychiatrische universiteitskliniek te München. Hij nam een vijftiental van de geportretteerde zenuwartsen voor zijn rekening, en kon voor de vijftig anderen die op het toneel verschijnen, de medewerking verkrijgen van een stel internationale neurologen, die niemand anders voor zijn wagen zou kunnen spannen. Het literaire portret valt thans zeer in de smaak, het leent zich tot de korte, vinnige en zeer genuanceerde tekening, die toelaat de kleuren te aksentuieren zonder overdrijving, en heeft de zekerheid voor zich gelezen te worden. Er zijn onder de vijfenzestig portretten, van acht tot twintig bladzijden elk, echte pareltjes van wetenschappelijke biografie. Op de achtergrond van de tijd waarin zij leefden, vaak met de sterk gegrifte lijnen van hun fysische persoonlijkheid en karakter, zijn het allemaal zenuwartsen: kamerpsychologen de ene, neurochirurgen de andere, met tussenin internisten, fysiologen, biochemici, histologen, psychiaters, clinici en teoretici, hygiënisten en sociologen, allen met het zenuwstelsel in het centrum van hun geestelijke belangstelling, van hun sociale doelstelling en van hun medische beroepsactiviteit. Als uitersten vermelden we Cajal, Charcot, Freud, Jung, Kraepelin, Pinel, Golgi, Babinski, Pavlov, Lombroso, Cushing, Déjerine. Er is voor elks gading, en van het zeer goede genoeg. Het zijn in hoofdzaak figuren uit de negentiende en de twintigste eeuw, in die periode werd overigens de wetenschappelijke neurologie opgebouwd, vanaf het drijfzand der empirische waarneming tot op de soliede rotsbodem van de anatomische structuren en van de fysiologische experimenten, waarvan de resultaten niemand kan wegcijferen. De neuro-psychiatrische kliniek heeft zich al die verworvenheden te nutte gemaakt, en brengt zij voor elke vorm van ziekte geen oplossing, voor tal van ziekten heeft zij toch genezing gebracht.

De vijfenzestig op het doek geworpen levensbeschrijvingen, met hun historische achtergrond, zijn allen van grote historische waarde, men kan ze niet alle vijfenzestig na elkaar lezen, maar wie er een twintigtal van zijn meest bekende figuren uitneemt, en dus een goede variëteit van schrijvers en beschrevenen voor zich ziet

defileren, krijgt een groeiende waardering voor het gepresteerde werk. Men ziet de hele negentiende eeuwse neurologie in een kleurrijke stoet voorbijtrekken, vanaf Pinel en Esquirol, die de krankzinnigen uit hun zoonomische kluisters bevrijdden en ze als menselijke wezens behandelden, tot Quincke die in 1891 de eerste lendenpuntke verrichtte, tot Sicard die de lipiodolinjektie in de duraalzak voor diagnostische doeleinden invoerde, van Pawlov met zijn voorwaardelijke reflexen, tot Jauregg die met de impaludatie van de algemene paralyse schitterende therapeutische successen boekte, tot Lombrosso die de delinkwent bestudeerde, en Charcot die de hysterie zoals geen een beschreef, tot Jackson die over de epilepsie een nieuw licht liet schijnen, tot Golgi en Cajal die de structuur van 't ingewikkelde zenuwstelsel met hun mikroskopische kleurmetodes uiteenrafelden, enz., enz. Deftige heren, gemoedelijke kerels, nukkige bazen, goedgezakkige echtgenoten, door het noodlot immer vervolgdde ongelukszaaiers, strenge meesters, lollige venten, halve garen, bijbelse wijzen, vroeggestorven onderzoekers, aartsvaderlijke zieners, zij verschijnen allemaal op het appel, in de bonte afwisseling van hun werkkring, hun prestaties, hun dagelijks leven, hun wetenschappelijke triomfen en hun soms harde strijd.

Zelden hebben we door zo 'n portrettenmuzeum gewandeld. Het historisch perspectief is perfect, en in de felle kleuren van de bewondering ligt historische authenticiteit.

Aan deel I heeft de auteur een lijst toegevoegd van de instituten, klinieken en laboratoria waar aan neuropsychisch onderwijs of onderzoek wordt gedaan in de duitssprekende landen. In deel II deed Erwin Ackerknecht hetzelfde voor het niet-duitssprekende Europa. Een persoon- en naamregister staat op het eind van elk deel.

E.